

Feminist Perspektiften İklim Adaleti Teorilerine Bir Bakış

Didem Çelik¹

Özet

İklim değişikliği her ne kadar bilimsel ve teknik temelli bir sorun olarak görülse de sosyal, çevresel, ekonomik ve hatta siyasi olarak çok boyutlu bir meseledir. Toplumsal cinsiyet eşitliği de bu boyutlar arasında değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Çünkü iklim krizinden her kesim aynı şekilde etkilenmez ve bu durum bir adaletsizlik yaratmaktadır. Kadınların dezavantaj gruplarındaki konumu düşünüldüğünde iklim değişikliğinden erkeklere göre daha fazla etkilendiği genel kabul görmüş bir yargıdır. Bu çalışmanın amacı da kadınların dezavantajlı konumları nedeniyle iklim değişikliğinden ne derecede etkilendiğini incelemek, iklim adaleti perspektifinden değerlendirmek ve cinsiyet eşitliği temelli yaklaşımlar geliştirilmesine katkı sağlamaktır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada uluslararası ve ulusal literatür incelenmiş, konuyla ilgili kurum ve kuruluşların raporları değerlendirilerek doküman analizi tekniği uygulanmıştır. Toplumsal cinsiyet temelli çalışmaların sayıca az olması ve iklim adaletinin feminist bir bakış açısıyla geliştirilmesinin gerekliliği çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

GİRİŞ

İklim değişikliği 21. Yüzyıldan itibaren fosil yakıtların kullanımında ortaya çıkan karbondioksit ve diğer sera gazı salımlarının yarattığı küresel bir sorundur. Kentler üretim ve tüketimleriyle önemli ölçüde bu soruna neden olmaktadır. Bu durum insan sağlığının tehlikeye girmesine ve büyük çevresel yıkımlara neden olmaktadır. Söz konusu yıkımlar küresel çapta toplumsal kırılganlığı artırmaktadır. Bu kırılganlıklar siyasi, sosyal, ekonomik, çevresel vb. birçok alanda hissedilebilmektedir. Her ne kadar bu alanlarda meydana gelen etkilerden herkes etkilense de kadın, çocuk, yaşlı, engelli gibi savunmasız topluluklar son yıllarda artan adaletsizlikler nedeniyle dikkati çekmektedirler.

1 Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-8199-5366, didemcelik@marun.edu.tr

Söz konusu grupların faydayı ve yükü eşit paylaşmadığı ve bunun da bir iklim adaleti sorunu olduğu dikkati çekmektedir (Doğa Derneği, 2015). Özellikle kadınlar siyasal, sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı konumları nedeniyle iklim adaletinde öncelik verilmesi gereken grubu oluşturmaktadır. Nitekim iklim değişikliğiyle mücadelede cinsiyet eşitliği son derece önemlidir ve kriz durumlarında cinsiyet eşitsizlikleri şiddetlenmektedir (Talu, 2017:72).

İklim adaleti temelde bir hak arama çabası olarak tanımlanabilir. Bu haklara demografik temelli yaklaşmak, eşitsizliklerin giderilmesinde öncelikli koşullardan biridir. Nitekim temel hakları hedef alan sosyal koruma sistemleri içerisinde kadın, çocuk, engelli, yaşlı vb. kırılgan grupların haklarının korunması aynı zamanda sosyal devlet anlayışının da bir gereğidir (Mayer, 2003, akt: Geyik, 2020: 54). İklim adaleti içerisinde gelişmekte ve gelişmiş ülkeler arasındaki kaynak dağılımı, kuşaklar arası ilişkiler, emisyon salımlarındaki sorumluluk ve iklim krizinden en çok hangi ülkelerin etkilendiği incelenirken cinsiyet eşitsizliği genellikle göz ardı edilmektedir. Çalışmanın amacı da iklim adaletini feminist bir perspektif ile değerlendirmektir. Bu bağlamda iklim krizinin etkileri toplumsal cinsiyet temelinde ele alınmıştır. İklim adaleti kapsamında cinsiyete duyarlı yaklaşımların geliştirilmesi iklim kriziyle mücadelede önem arz etmektedir.

TEMEL KAVRAMLAR VE TEORİK ÇERÇEVE

İklim adaleti kavramını incelemek için öncelikle adalet ve çevre kavramlarına değinmek gerekir. Bu bağlamda çevre ve adalet kavramları arasındaki ilişkinin ele alınmasının konunun anlaşılması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte iklim adaletinin feminist bir perspektifte ele alınabilmesi için feminizm kavramı da teorik olarak ele alınacaktır.

Çevresel Adalet Kavramı ve Gelişimi

Çevre sözlükte “Kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam” şeklinde ifade edilmektedir (TDK, 2015). Eski Türkçe’de “çevür- filinden, +A son ekiyle” (EtimolojiTürkçe, 2014) türetilen kelime muhit, etraf, civar anlamında da kullanılmaktadır. Dilimize Arapça’dan gelen adalet kelimesi ise “*yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması*” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2017). İşte çevresel adalet; insanoğlunun çevreye zarar vermesi nedeniyle ortaya çıkan ve herkesin ortaya çıkan zarardan eşit şekilde korunması gerektiğine vurgu yapan bir kavramdır.

İklim adaleti kavramının ortaya çıkması ve ivme kazanmasında çevre adaleti milat kabul edilir. Çevresel adalet, yeşil adalet, ekolojik adalet

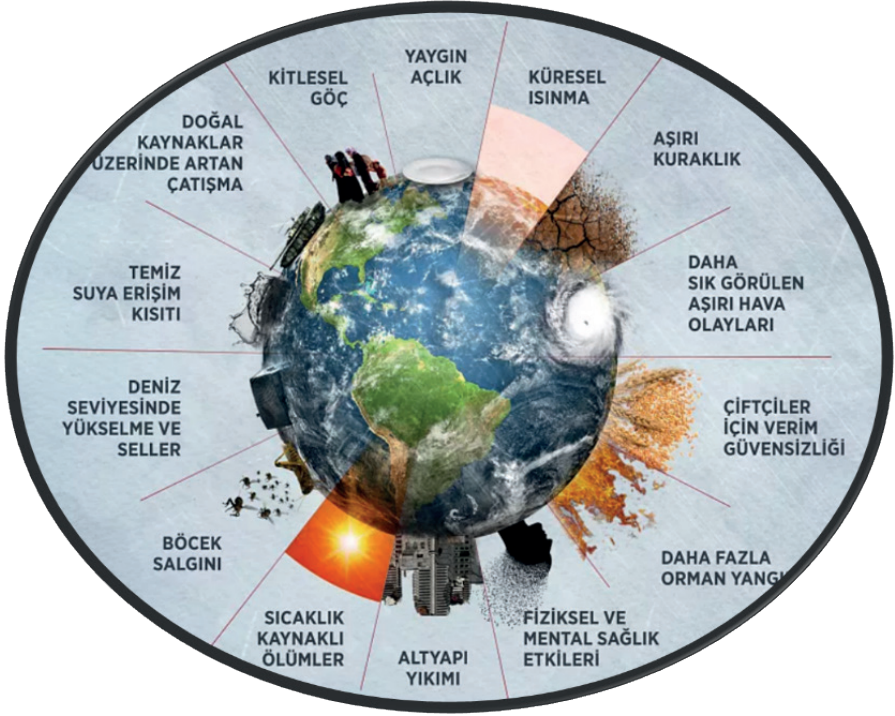
olarak da ifade edilen bu kavram eşitsizliğin çevresel boyutunu ifade eder. Bu kavram literatürde sıkça yer almış; sosyoloji, felsefe, hukuk gibi birçok alanda açıklanan disiplinler arası bir niteliktedir. Schlosberg'e göre çevresel adalet aslında geniş bir perspektiften ele alınabilen ve hem çevre hem de adalet olarak incelenebilen çoğulcu bir kavramdır (Schlosberg, 2013:40). Çevresel kaynakların kullanımında insan ve doğa ilişkisine odaklanan bu kavram, toplumun çeşitli kesimleri arasında çevre sorunlarından dolayı ortaya çıkan maliyetlerin adil bir biçimde dağıtılmasını vurgular (Güler ve Turan, 2020:7). ABD Çevre Koruma Ajansı'nın (EPA) tanımına göre çevresel adalet; *“çevre yasaları, yönetmelikleri ve politikalarının geliştirilmesi, uygulanması ve icrası ile ilgili olarak ırk, renk, ulusal köken veya gelirden bağımsız olarak tüm insanların adil muamelesi ve anlamlı katılımı”* olarak ifade edilmiştir (EPA, 2019). 1980'lerden sonra ABD'de filozof, sosyolog, coğrafyacı, ekonomist, politikacı gibi farklı nitelikli gruplar arasında kullanılan bu kavram, bir hareket olarak 1960'lardan beri dikkati çekmektedir. Bu bağlamda çevresel adalet hareketinin, başta beyaz olmayan insanlar olmak üzere, topluluklarında çevre korumasının eşitsizliğini ele almaya çalışan bireyler tarafından başlatıldığı söylenebilir.

Çevresel adalet, ilk kez ABD'de politik bir mücadelenin odak noktası olarak ortaya çıkmış ve 1980'li yılların ortalarında ırksal eşitlik mücadelelerinin bir parçası olmuştur (Güler ve Turan, 2020:9). Burada bahsedilen ırk mücadelesi, akademisyenlerin, aktivistlerin ve politikacıların çevresel adalet olgusunda önemli bir faktör haline gelmiştir (Beretta, 2012: 137). Chavis'in “çevresel ırkçılık” olarak adlandırdığı bu durum, son yıllarda çevresel adalet yazınında geniş bir yer almıştır. Schlosberg “Çevresel Adaletin Kuramsallaştırılması” adlı yazısında bu kavramın çevresel ırkçılığa uğrayan, ötekileştirilen siyahi toplulukların, aynı zamanda toksik atık tesislerinin etrafında yaşamaya maruz bırakılmalarıyla birlikte ortaya çıktığını ifade ederek, ırkçılık konusunun, dünyada çevresel adalet söyleminin de merkezinde yer aldığını belirtmiştir (Schlosberg, 2013:39). Bu bağlamda çevresel adalet kavramının tam olarak ifade edilebilmesi için ‘çevresel adaletsizliğe’ değinmek gerekir. Çevresel adaletsizlik; toplulukların veya bireylerin çevresel risklere toplumun diğer kesimlerinden daha fazla maruz kalmasıdır. Bu bağlamda çevresel adaletsizlik; kaynakların kullanımına veya oluşan risklere yönelik oluşan adaletsizlik duygusudur. Robert Bullard'ın 1990 yılında yayımlanan “Atık Depolama ve Güney Eyaletleri: Irk, Sınıf ve Çevresel Eşitlik” adlı çalışmasında çevresel adaletsizliğe dikkat çekilmiş, çevresel adalet; çevresel ve halk sağlığı kapsamındaki yasa ve düzenlemelerin tüm toplumlar için eşit uygulamalar sağlaması ilkesi olarak tanımlanmıştır (Mohai vd, 2009: 407).

Çevresel adaletin kavramının ne olduğu ve kimleri kapsadığı sürekli tartışılan bir konu olmuştur (Walker, 2012; Pellow, 2016; Dominelli, 2018:115). Literatürde bu kavramı toplumsal adalet ile ilişkilendiren yazarlar bulunmaktadır. Nitekim çevresel adaletin sağlanması, toplumsal adalet ile mümkündür. Harvey “Sosyal Adalet ve Yeşil Şehir” adlı kitabında da bu konuya vurgu yaparak sosyal adaletin çevresel veya mekânsal adalet için gerekliliğinden bahsetmiştir (Harvey, 2014:160). Harvey’e göre çevresel adaletin sağlanamamasının temel nedeni kapitalist sistemdir. Ayrıca çevresel adalet dağılımında belirleyici faktörün kapitalist sistem yerine siyasi aktörlerin olması gerektiğini savunan Harvey’e göre siyasi aktörlerin, kentteki düşük avantajlı gruplar için mekânlarda iyileştirmeler yapmaları şarttır. Eğer bu dağıtım siyasi otorite tarafından değil de kapitalist sistem tarafından yapılırsa mekân ve gruplar arasında ayrışmanın çoğalacağı da ifade edilmektedir (Harvey, 2009:63). Bu bağlamda günümüzde kentleşmenin ve kentsel dönüşümün hızla arttığı da göz önünde bulundurulduğunda, çevresel adaletin dağılımının kentliler açısından daha önemli bir hal alacağı vurgulanmaktadır (Güneş, 2004:16).

Çevresel Adaletin Bir Çıktısı: “İklim Adaleti”

İklim krizi sadece çevresel bir sorun değil aynı zamanda sosyal bir sorundur. Çünkü iklim kriziyle mücadele yöntemlerinden birisi ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik iken diğeri ise sosyal adaletin sağlanmasıdır. Söz konusu çözümler kalkınma modellerine de dahil edilmiştir (Talü, 2017:67). Bu bakış açısıyla birlikte sosyal adalet ve çevre adaleti birleşerek anlayış iklim adaletine doğru evrilmiştir (Tatgın, 2019:104). Adaletin çevresel boyutunda dikkati çeken iklim adaleti en genel haliyle iklim krizinden en fazla etkilenen kesimlerin aynı zamanda bu krizde en az paya sahip olmaları şeklinde ifade edilmektedir (Akkuş, 2021: 209). Yani aslında iklim adaleti olarak bahsedilen durumun temelinde bir dağıtım ve paylaşım ilkesi bulunmaktadır. Buradan hareketle iklim adaleti; iklim krizi yükünün adil dağıtımını şeklinde de ifade edilmektedir (Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri, 2015). İklim krizi yükü olarak belirtilen durum aslında değişen iklimin etkileri ile birlikte meydana gelen olumsuz durumlardır. Bu etkileri Şekil 1’de görmek mümkündür.

Şekil 1. İklim Değişikliğinin Etkileri

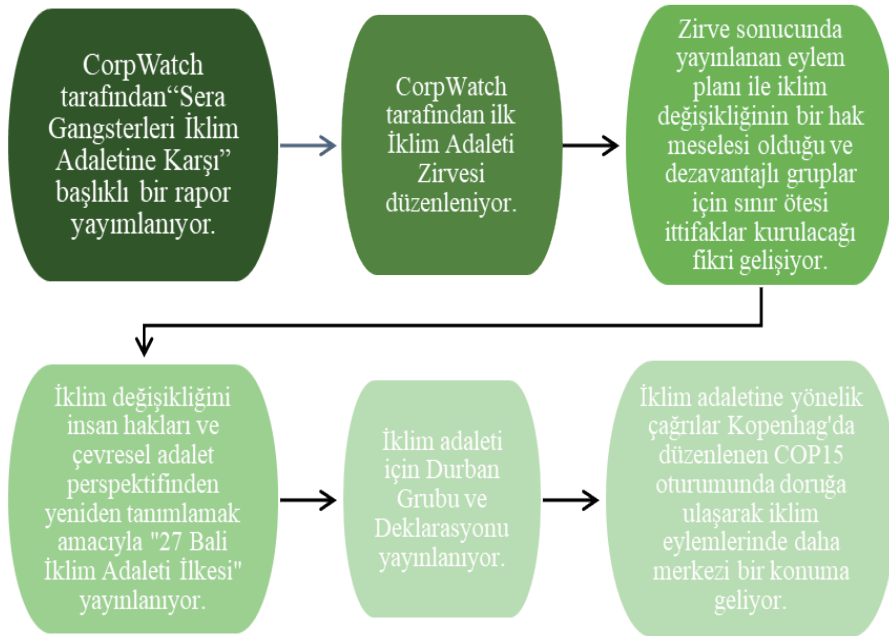
Kaynak: <https://tr.euronews.com/green/2022/11/06/iklim-degisikligi-nedir-etkileri-neler>

İklim krizinin etkileri sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik, çevresel olmak üzere birçok şekilde kategorize edilebilir. Örneğin aşırı hava olayları, sıcaklık kaynaklı ölümler, aşırı kuraklık, deniz seviyesinde yükselme, daha fazla orman yangını gibi sonuçlar çevresel etkiler arasında sayılabilirken; kitlesel göç, çiftçiler için verim güvensizliği, doğal kaynaklar üzerinde artan çatışma gibi sonuçlar sosyal etkiler arasında sayılabilir. Söz konusu etkilerle başa çıkma kapasitesi ülkeden ülkeye değişmekle birlikte gelişmemiş ülkelerde daha fazla hissedilmektedir. IPCC raporlarında da bu konuya dikkat çekilmiş, iklim krizinin direnci düşük kesimler için daha fazla etkili olduğu sonucuna varılmıştır (IPCC, 2015: 13).

İklim değişikliğinin mevcut etkileriyle başa çıkma sorumlulukları adil ve hakkaniyetli bir şekilde dağıtılmalıdır. Bu durumu esas alan iklim adaleti; iklim değişikliğine en az katkıda bulunanların en fazla etkilendiklerini kabul eder ve asıl katkıda bulunanların daha fazla sorumluluk sahibi olması gerektiğini savunur. Bu bağlamda iklim değişikliğine karşı kırılgan olan kesimlerin tüm karar alma süreçlerine dahil olması, haklarının korunması ve uyum süreçlerinde eşitliğin sağlanması iklim adaletinin ön koşuludur (Doğa

Derneği, 2015). Eşitlik ilkesinden yola çıkıldığında kadın, çocuk, yaşlı, engelli gibi dezavantajlı grupların haklarının gözetilmesi de iklim adaletinin sağlanması açısından yol göstericidir. Bu bağlamda iklim adaletinin “insan merkezli bir yaklaşım” çerçevesinde oluşturulduğu söylenebilir (Tatgın, 2019: 107). Bu yaklaşım çerçevesinde iklim adaletinin kalkınma adaleti, sivil toplum yaklaşımları, iklim sorumlulukları gibi temel bileşenlerinin bulunduğu da söylenebilir (Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü, 2013):

İklim adaletinin tarihsel gelişimine baktığımızda kavramın ilk olarak Yerli Çevre Ağı kurucusu Tom Goldtooth tarafından 1990'lı yıllarda gündeme getirildiğini ve 1999 yılında CorpWatch adlı sivil toplum kuruluşu tarafından kullanıldığını söylemek mümkündür (Tatgın, 2019: 108). İklim değişikliği konusunda yeni bir tanımlamaya ihtiyacın olduğunu vurgulayan CorpWatch (1999) fosil yakıt endüstrisini hedef alan açıklamalarda bulunarak iklim adaleti tartışmalarını başlatmıştır. Zamanla iklim zirvelerinde, müzakere ve toplantılarda yer almaya başlayan iklim adaleti uluslararası metinlerde yer bulan bir hareket olma yolunda ilerlemiştir. BM iklim müzakerelerinde bazı sivil toplum kuruluşları tarafından tarihsel sorumlulukların da gündeme getirilmesiyle birlikte iklim adaleti hareketi daha derin bir sürece girmiştir. Bu süreci Şekil 2'de görmek mümkündür.

Şekil 2. İklim Adaletinin Tarihsel Gelişimi

Kaynak: <https://dogadernegei.org/wp-content/uploads/2023/11/iklim-adaleti-kitap-1.pdf> sitesinden alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İklim adaleti sürecinin özellikle 2000'li yılların başında gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Süreç sonrasında iklim müzakerelerinin en önemli bileşenlerinden biri haline gelen iklim adaleti; eşitlik ve hak temelli yaklaşımlara ışık tutan bir yapıya dönüşmüştür. Bu konuda Kopenhag'da düzenlenen COP15'in iklim adaletinde bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim konferans ile birlikte iklim eylemlerine normatif bir bakış açısı kazandırmış, iklim krizinde sorumlu ülkelere çağrılar yapılmasına olanak tanımıştır. Buradan hareketle en fazla emisyon salımına sahip ülkelerin sorumluluğunun artırılmasında uygulanabilir bir iklim adaleti teorisinin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

İklim adaleti, çok boyutlu unsurları olan bir meseledir. Akkuş (2021) bu unsurları 3 temel başlık altında toplamıştır. Mekânsal, ekonomik ve sürdürülebilirlik olarak sınıflandırılan bu unsurların temelinde ortak nokta, her üç unsurda da bir dezavantajlılık durumunun mevcut olmasıdır. Şöyle ki; coğrafi açıdan kırılgan olan ülkelerin iklim değişikliğinden gelişmiş ülkelere göre daha fazla etkilenecek, mevcut kapasite eksikliklerinden kaynaklı uyum sorunu yaşayacak ve bu bağlamda göçler meydana gelebilecektir. Bu perspektiften bakıldığında yaşanan göçler ile birlikte kentlerin kapasitesi aşılacak ve bu da gelecek kuşakların hakları da zarar görecektir. Bu bağlamda iklim krizi ile birlikte mevcut eşitsizlikler derinleşmekte ve yeni eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır. İklim adaleti ile birlikte bu eşitsizlikleri giderici bazı ortak taleplerin varlığından da söz edilebilir. Yaşam hakkı, sürdürülebilir ve temiz bir çevre hakkı, eşitlik hakkı, kalkınma hakkı, katılım hakkı, nesiller arası eşitlik, ortak fakat farklılaşmış sorumluluklar bu talepler arasında sayılmaktadır (Doğa Derneği, 2015).

Feminizm Kavramı

Sözlükte “*Toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkekinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı; kadın hareketi*” şeklinde tanımlanan feminizm sözcüğü dilimize Latince'den gelmiştir. Latince'de kadın kelimesini ifade etmek için kullanılan *femina* sözcüğünden gelen kavram (EtimolojiTürkçe, 2023); kadın haklarını merkezine alarak erkekler ile eşit bir konuma gelmeleri ideolojisine dayanır. Bakış açılarına göre değişiklik gösteren tanımlamaları bulunan kavram ilk olarak 19. Yüzyılın başlarında Charles Fourier (1772-1837) tarafından kullanılmaya başlanmıştır. En genel ifadeyle “kadının toplumda daha aktif bir rol oynamasını ve haklarını genişletmeyi savunan bir disiplin” olarak tanımlanmaktadır (Michel, 1997:6; akt. Pala ve Aykut, 2022:1842). Daha spesifik tanımlamaların özelliklerine baktığımızda ise feminizmin genel olarak bir hareket, direniş, mücadele, çaba gibi eylemlerden ortaya çıkan bir doktrin olduğunu söylemek mümkündür. Bu tanımlamalar şu şekilde özetlenebilir (Egemen, 2023:120):

- Erkek egemenliği sonucu meydana gelen kadın baskısına, cinsiyetçiliğe, ayrımcılığa ve genel ideolojilere karşı verilen mücadele (Gimenez, 1975: 61).
- Cinsiyetçi sömürü ve baskıya son vermeye çalışan bir hareket (Hooks, 2012: 9).
- Kadınların toplumsal arenada erkek ile eşitliğini sağlamayı hedefleyen düşünce bütünü (Erdoğan, 2021: 30).
- Cinsiyetçi bakış açılarının değiştirilerek kadınların ayrımcılığa uğramalarını engelleme yolundaki çabalar (Kanadoğlu, 2021: 141-142).
- Kadınların sırf kadın olmasından kaynaklanan kısıtlamalar ve haksızlıklara karşı bir direniş hareketi (Berktay, 2013).
- Kadınların özgürleşmesi gerek kamuda gerekse özel hayatında erkeklerle eşit haklara sahip olması (Taş, 2016: 165).

Tüm tanımlamalardaki ortak nokta mevcut bir adaletsizliğin önlenmesidir. Ancak 1970li yıllarda başlayan marksist teori ile birlikte kentlerde sınıfsal eşitsizlik boyutlarının incelenmeye başlandığı ve cinsiyete dayalı eşitsizlikler ise göz ardı edildiğini söylemek de mümkündür (Mirioğlu, 2018:183). Bu bağlamda feminizm kavramının daha önemli bir hale geldiği de söylenebilir.

İKLİM ADALETİNE FEMİNİST PERSPEKTİFTEN BİR BAKIŞ

İklim değişikliği ile birlikte daha derinden hissedilen siyasal, sosyal, çevresel, ekonomik vb. sonuçlar toplumun her kesimini aynı ölçüde etkilememektedir. Bu etkiler dezavantajlı ve kırılgan topluluklar üzerinde daha belirgin hissedilmektedir. Burada dezavantajlı grup olarak bahsedilen bireyler; “ekonomik durumu, cinsiyeti, etnik kimliği, dini statüsü, siyasi görüşü vb. nedenlerle toplum ile bütünleşme şansı az olan kişiler” şeklinde tanımlanmaktadır (Arkan ve İrez, 2021:12). Genel bir görüş çerçevesinde; çocuk, genç, kadın, yaşlı, engelli, yoksul, evsiz ve mülteciler dezavantajlı birey grubunda yer almaktadır (UNESCO, 2020). Söz konusu bireylerin dezavantajlı olarak nitelendirilmesindeki en önemli kıstas demografik özellikleridir. Elmas (2018) dezavantajlı olmanın nedenlerini 5 parametre üzerinden incelemiştir:

- **Cinsiyet:** gerek geleneksel gerek ise modern toplumlarda kadınların dezavantajlı konumu erkeklere göre daha belirgindir.

- **Bedensel durum:** bedensel olarak farklı olan bireyler toplumda ekonomik, kültürel ve sosyal olarak toplumla bütünleşmede ve kendilerine yetebilmede zorluklar yaşamaktadır.
- **Yaş:** dezavantaj gruplamasında önemli bir faktör olan yaş durumu bireyin ekonomik olarak özgür olamamasını ve dolayısıyla üretime katkı sağlayamamasını ifade eder. Özellikle çocuklar ve yaşlılar bu skalanın merkezinde yer almaktadır ve ekonomik ve sosyal olarak bağımlı sayılırlar.
- **Sosyal tabaka:** Gelir seviyesi de dezavantajlı bireylerin belirlenmesinde önemli bir unsurdur. Düşük gelir düzeyine sahip bireyler ihtiyaçlarına erişimde zorluk yaşamaktadır ve bu nedenle yüksek gelir düzeyli bireylere göre daha dezavantajlı konumdadır. Bu bireyler aynı zamanda toplumsal tabakalaşmaya maruz kalarak birçok dezavantajla karşı karşıya kalabilirler.
- **Etnik ve dini köken:** bireylerin kendi iradesiyle veya tercihleri dışında mensup oldukları dini ve etnik köken nedeniyle dezavantajlı bir durum yaratabilir. Bununla birlikte toplumsal ve kültürel olarak inşa edilen roller de dezavantaj faktörleri arasında yer alır.

Dezavantaj faktörlerine bakıldığında din, dil, ırk, cinsiyet gibi genel olarak kişi iradesine bağlı gerçekleşmeyen faktörlerin yer aldığını söylemek mümkündür. Bu gruptaki bireylere bakıldığında özellikle kadınlar dikkat çekicidir. Kadınların fiziki gücü, ataerkil düzenin getirmiş olduğu sorumluluk ve roller, sosyal yaşam, kültürel kimlikler, kadınların dezavantajlı rolünde dikkati çeken nedenler arasında sayılmaktadır (Yiğitbaş, 2019, 54). Bu bağlamda küresel düzeyde kadının dezavantaj durumunu dikkate alan kanun, sözleşme, yönetmelik, bildirge vb. yazılı kaynaklar oluşturularak kadın haklarını merkezine alan düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), bu konuda atılmış en önemli adımlardan biridir. 1979 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen sözleşme, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitlik merkezinde oluşturulan tek sözleşmedir (Kadının İnsan Hakları Derneği, 2016). Sözleşme taraf devletlere kadınlara karşı uygulanan ayrımcılığın önlenmesi için somut adımlar atmayı ve düzenli olarak rapor sunulmasını yükümlü kılmaktadır.² Bunların haricinde kadın erkek eşitliğini savunan 1945 tarihli BM Şartı, tüm insanların *cinsiyet ayrımı olmaksızın* eşit olduğunu savunan 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, *kadın hakları insan haklarıdır* anlayışını benimseyen 1993 tarihli Viyana Konferansı, kadına yönelik şiddetle mücadele eden ve kadının toplumdaki yerini üst bir

2 Sözleşmenin tam metni için bkz: <http://www.kaced.org/images/files/CEDAW%20metni.pdf>

konuma taşımaya amaçlayan 2011 tarihli İstanbul Sözleşmesi gibi girişimler de yine kadınlar için önemli sayılabilecek belgeler arasında yer almaktadır (Parlak Börü, 2017:5). Söz konusu önemler her ne kadar bağlayıcı olsa da uygulamada yetersiz kaldığı görüşü de mevcuttur (Geyik, 2020: 54).

Kadının dezavantajlı durumunu esas alan düzenlemelerin içerisinde çevre ve iklim konusuna da değinilmektedir. Bu durum iklim adaletinin son zamanlarda daha mühim hale geldiğini de gösterir niteliktedir. Bu bağlamda iklim adaleti ve kadın ilişkisi uluslararası belgelerde daha görünür hale gelmiştir. Söz konusu belgeler ve ilgili maddelerini Tablo 1’de görmek mümkündür.

Tablo 1: İklim Adaletine Yer Veren Hukuki Belgeler

Uluslararası Belge	Yıl	İlgili Madde
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları	2016	Kadınlara, gençlere, yerel topluluklara ve dışlanmış gruplara odaklanarak en az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinde iklim değişikliğiyle ilgili etkili planlama ve yönetim kapasitesini artıracak mekanizmaların desteklenmesi
İklim Değişikliği Bağlamında Afet Riskinin Azaltılmasının Toplumsal Cinsiyet Boyutlarına İlişkin 37 Sayılı CEDAW Genel Tavsiye Kararı	2018	İklim değişikliği ve afetlerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen tüm kadın ve kız çocuklarına zamanında ve yeterli çözümler sunmak ve amacına uygun bilgi mekanizmalarını barındıran uygulamaların geliştirilmesi
Afet Risk Azaltmanın Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Hale Getirilmesi için 20 Maddelik Kontrol Listesi	2019	İklim değişikliğinin neden olduğu doğal afetlerde ve acil durumlarda kadın ve erkeklerin farklı ihtiyaç ve endişelerini ele almak için toplumsal cinsiyet temelli bir kırılganlık analizi oluşturularak sonuçlarına dayalı bir afet acil durum planının geliştirilmesi
Birleşmiş Milletler Lima Toplumsal Cinsiyet Çalışma Programı	2022	Ülkelerin ulusal katkı beyanları, eylem planları, politikaları, stratejileri gibi iklim değişikliğiyle mücadele uygulamalarına toplumsal cinsiyeti entegre etmesi ve bu konuda hükümetler ile diğer tüm paydaşlar için kapasite geliştirme çabalarının güçlendirilmesi
İklim Değişikliği, Çevre ve Afet Risk Azaltım Politikaları ve Programları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin ve Tüm Kadınların ve Kız Çocuklarının Güçlenmesinin Sağlanması Konusunda Uzlaşılmış Sonuçlar	2022	İklim değişikliği, çevresel yıkım ve afet riski bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanarak tüm kadın ve kız çocuklarının güçlendirilmesi, kadınların karar alma süreçlerine tam katılımının sağlanması

Kaynak: <https://dogadermegi.org/iklim-adaleti/> sitesindeki verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tabloda görüldüğü gibi sözleşmeler, uluslararası toplantılar, çalışma programları iklim adaletini özellikle kadınlar özelinde sağlamaya yönelik adımlar atmaya özen göstermiştir. Bu belgelerde toplumsal cinsiyet temelli maddeler ile kadınların iklimden etkilenmelerine dikkat çekilerek bu adaletsizliğin giderilmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte söz konusu girişimlerin özellikle son yıllarda gündeme geldiği de dikkati çeken bir diğer noktadır. Kadınlar iklim değişikliği temelli sonuçlardan özellikle doğal afetlerden etkilenmektedir ve bu nedenle maddelerde genel olarak doğal afetlerle mücadele çözümlü öneriler sunulmuştur.

İklim adaletinin sağlanması için öncelikli koşul toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır. Dünyada hala sosyal, siyasal, ekonomik ve çevresel olarak katılımı sınırlıdır ve bu durum bir adaletsizlik yaratmaktadır. Parlamentolar Arası Birlik (IPU) ve BM Kadın Birimi (UN Women) işbirliğinde hazırlanan “Siyasette Kadın: 2023” haritasına göre kadınların hala eşitlik bakımından erkeklere göre çok sınırlı bir konumda olduğu belirtilmektedir. Rakamsal olarak bakıldığında 190 ülkedeki kadın bakanların çalışma alanlarına bakılmış ve ilk sırada %84 ile kadın ve toplumsal cinsiyet eşitliği, daha sonra sırasıyla %68 ile aile ve çocuk işleri, %49 ile sosyal gelişme gelmektedir. Çevre alanındaki kadın bakan oranı ise %32 olarak belirlenmiştir ve bu durum kadınların iklim politikalarına katılımının düşük seviyede olduğunu göstermektedir (İklim Haber, 2023). IPU Genel Sekreteri Martin Chungong konuyla ilgili olarak iklim krizindeki eşitsizliklerin giderilmesi için kadınların siyasete daha fazla teşvik edilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır (BM Türkiye, 2023).

İklim adaleti kapsamında kadınların yaşadığı sorunlar günümüzde uluslararası toplantılarda daha fazla gündem konusu olmaya başlamıştır. Örneğin 11-22 Kasım 2024 tarihleri arasında Azerbaycan’da gerçekleştirilen COP29 toplantısından sonra ortaya konulan sayısal verilere göre 2050 yılına gelindiğinde 160 milyona yakın kadın ve kız çocuğu yoksulluk, 236 milyona yakın kadın ise açlık tehlikesiyle karşı karşıya olduğu belirtilmiştir (BM, 2024). Konuyla ilgili 2019 yılında Dünya’nın çeşitli ülkelerinden 34 kadın lider bir araya gelmiş ve “Değişim İçin Kadın Lider Dayanışması” adıyla iklim adaleti konusunda eylem planı sunan bir bildiriye imza atmışlardır (Time, 2019). Bildiride kadınların ve kız çocuklarının iklim adaletsizliklerine karşı öncülük etmelerine rağmen yetersiz temsil sorunu mevcut olup desteklenmediklerinin altı çizilmektedir.³

---

3 Bildirinin tam metni için bkz: <https://womenleadclimate.org/>

İklim değişikliğine kadın perspektifinden bakan gelişmeler her ne kadar son yıllarda daha fazla ön plana çıksa da 2003 yılında Milano’da gerçekleşen COP9’da da bu konuya dikkat çekilmiş, cinsiyet temelli iklim adaleti tartışmaları şekillenmeye başlamıştır. Toplantılarda iklim politikalarına toplumsal cinsiyet eşitliğinin entegre edilmesi ve eylem planlarının cinsiyet eşitliği temelinde hazırlanması gerektiğine vurgu yapılmıştır (UNFCC, 2003). Bu adım ile taraflar konferanslarında iklim adaleti konusunun toplumsal cinsiyet temelli incelenmeye başladığı söylenebilir. Benzer şekilde 2007 tarihinde gerçekleştirilen COP13’ün “İklim Adaleti, Şimdi! (İAŞ)” sloganı, iklim hareketlerinde dikkati çekmektedir. Bali’de düzenlenen bu oturumda talepler ilk defa toplumsal cinsiyet temelinde gerçekleşmiştir (UNFCC, 2007). Atılan bu adımlar diğer taraflar konferansları için bir örnek teşkil etmektedir. Örneğin; COP15’de iklim değişikliğinde cinsiyet eşitliğine duyarlı bakış açıları geliştirilmiş, COP16’da iklim politikalarında toplumsal cinsiyete atıflar yapılmış, COP18’de kadınların tüm iklim süreçlerinde temsilinin kontrolü amacıyla bir raporlama mekanizmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Tatgın, 2019: 79-80). Uluslararası toplantılarda kadının rolünün ön plana çıkarılmasının, iklim adaleti açısından önemli olduğu da dikkati çekmektedir.

İklim adaletinin en fazla ihtiyaç duyulduğu alan hiç şüphesiz iklim temelli afetlerdir. Bu afetlerden etkilenme ve direnç bakımından kadınlar ve kız çocuklarının erkeklere göre daha fazla etkilendiği bir gerçektir. İklim temelli doğal afetlerde cinsiyet eşitsizlikleri daha da şiddetlenmekte, bu eşitsizliklere ek olarak din, dil, ırk, etnik kimlik, ekonomik özgürlük gibi faktörler nedeniyle kadınların bu süreçten orantısız bir şekilde etkilendiği ifade edilmektedir (BM, 2018). Örneğin 2005 yılında ABD meydana gelen ve tarihin en ölümcül kasırgalarından biri olan Katrina Kasırgası sonucunda 7 eyalette yaklaşık 2 bin kişinin hayatını kaybetmiş, ölen kadınların sayısının erkeklere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Hayatta kalabilen kadınlar ise afet sonrasında cinsel saldırı, tecavüz, kaynaklara erişememe gibi sorunlarla mücadele etmişlerdir. Bununla birlikte ehliyeti olmayan, araç sahibi olmayan ve daha önce araç kullanma deneyimi yaşamayan kadınların kasırgada hayatını kaybettiği bilgisi de raporlara geçmiştir (Euronews, 2015). Bu durum kadınların iklim adaletsizliğinin en dikkat çekici örneği konumunda olduğunu da göstermektedir.

SONUÇ

İklim krizinin küresel bir sorun haline geldiği günümüzde sosyal, siyasi, ekonomik, çevresel olarak birçok alanda eşitsizliklerin meydana geldiği görülmektedir. Yaş, cinsiyet, dil, din, ırk gibi faktörler bu eşitsizliklerde

belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda iklim değişikliğinden toplumun her kesiminin aynı şekilde etkilenmediğini söylemek mümkündür. Kadın, çocuk, yaşlı, engelli gibi dezavantajlı bireyler; iklim değişikliğinden diğer bireylere göre daha fazla etkilenmektedir. Bu eşitsizliğin giderilmesinde uygulanabilir ve geçerli iklim adaleti politikalarına ihtiyaç vardır. Nitekim iklim adaleti içerisinde cinsiyet eşitliği, temiz ve sürdürülebilir bir çevre, kalkınma, katılım, ortak fakat farklılaşmış sorumluluklar, kalkınma gibi unsurları barındıran bir doktrindir. Bu sayede toplumdaki en kırılgan kesimlerin ihtiyaçları dikkate alınarak iklimle mücadelede adil bir bakış açısı geliştirilebilir.

İklim adaletinin sağlanmasıyla birlikte doğrudan veya dolaylı olarak iklim değişikliğindeki azaltım ve uyum politikaları da uygulanmış olacaktır. Bu bağlamda iklim politikalarında bütüncül, doğadaki tüm varlıkları kapsama dahil eden, katılımcı, şeffaf, eylemler, iklim adaleti için son derece önemlidir. Bununla birlikte iklim değişikliğine karşı kırılganlık analizinin yapılması ve en kırılgan bireylerin tespit edilmesi de dikkate alınması gereken bir durumdur. Özellikle kadınlar ve kız çocuklarının iklim krizi sonucunda yaşadığı zorluklar iklim adaletsizliğinin en güzel örneğidir. Politikaların kırılgan grupları dikkate alarak belirlenmesi, kadın ve kız çocuklarının direncini artıracak eylemlere geçilmesi iklimle mücadelede ve iklim değişikliğine uyumda son derece önemlidir. Ayrıca iklim adaletinin toplumsal cinsiyet temelli planlanması ve kadınların karar alma sürecine aktif katılımı öncelikli hedef haline getirilmelidir. En genel ifadeyle bir toplumda mevcut sorunlarla mücadele etmenin temelinde adalet olgusunun bulunduğu dikkate alınarak, halihazırda uygulanan veya uygulanacak olan tüm politikalarda toplumsal cinsiyet eşitliği temelli uygulamalara yer verilmelidir.

Kaynakça

- Ayktut, A. ve Pala, S. (2022). "Postmodern Stratejiler Işığında Çağdaş Türk Sanatçıların Pratiklerinde Feminist Eğilimler", *Erciyes Akademisi*, 36(4), 1841-1860.
- Akkuş, A. (2021). "Küresel Güney bağlamında iklim etiği ve iklim adaleti uygulamaları". *Cappadocia Journal of Area Studies*.
- Arkan, Z. ve İrez, S. (2021). "Türkiye'de ve Dünyada Dezavantajlılık: Sosyal İçerme Eğitim Programı", T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Beretta, I. (2012). "Some Highlights on the Concept of Environmental Justice and Its Use". *e-cadernos CES*, 17, 136-162.
- Dryzek, J. S., Norgaard, R. B. ve Schlosberg, D., (2011). "Climate Change and Society: Approaches and Responses", *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*, Oxford Handbooks Online,
- Egemen, E. E. (2023). Marksist Feminist Teorinin İncelenmesi. Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 2(2), 117-133.
- Elmas, A. (2018). "1923-2016 Yılları Arası Hükümet Programlarında Dezavantajlı Gruplar". *Social Science Studies Journal*, 4 (15), 945-953.
- Geyik, O. (2020). "Türkiye'de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Yapılan Mali Yardımlar Üzerine Bir İnceleme". *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 52-66.
- Güler, İ. ve Turan, A. (2020). "Kentsel Çevresel Adalet ve Kent Planlaması", *Van Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 7-20.
- Güneş, S. (2014). "Kentsel Dönüşümde Kentsel Haklar ve Soylulaştırma: İstanbul Şerifali Çiftliği Bölgesi İmar İskân Evlerinde Yapılan Niteliksel Bir Araştırma", Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Harvey, D. (1994). "Social Justice and the "Green" City", İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2009 [1997]). Sosyal Adalet ve Şehir, İstanbul: Metis Yayınları.
- Mirioglu, G. (2018). "Kentlere Feminist Coğrafya Perspektifinden Bakmak", *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(2), 183-194.
- Parlak Börü, Ş., (2017). "Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2017, 30(133), 43-63.
- Schlosberg, D., (2013). "Theorising Environmental Justice: The Expanding Sphere Of A Discourse", *Environmental Politics*, 22(1), 37-55.
- Talu, N. (2016). "İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Politika Belirleme Süreçleri", *Yasama Dergisi* (33), 68-87.
- Tatgın, E. (2019). "İklim Adaleti Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması", *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 104-118.
- Walker, G. (2012). "Environmental Justice: Concepts, Evidence And Politics". London: Routledge.

Yiğitbaş, Ç. (2020). “Hem Dezavantajlı Hem de Kadın Olmak” *Van Tıp Dergisi* 27(3) 367-370.

İnternet Kaynakları

Birleşmiş Milletler (BM). (2003). <https://unfccc.int/cop9/> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

Birleşmiş Milletler (BM). (2007). <https://unfccc.int/event/cop-13> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

Birleşmiş Milletler, (BM) (2024).

https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violenceagainstwomen/unite/theme?gad_source (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, (UNESCO), (2020)

<https://en.unesco.org/creativity/policy-monitoring-platform/promotion-cultures-disadvantaged> (Erişim Tarihi: 26.10.2024).

CEDAW 37 No’lu Tasviye Kararı (2014).

<https://kadinininsanhaklari.org/savunuculuk/uluslararası-sozlesmeler-ve-mekanizmalar/cedaw/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Corp Watch (1999).

<https://www.corpwatch.org/sites/default/files/Greenhouse%20Gangsters.pdf>

Çevre Koruma Ajansı (EPA), (2019).

<https://www.epa.gov/environmentaljustice> (Erişim Tarihi: 20.11.2021).

Doğa Derneği, (2015). <https://dogaderneği.org/iklim-adaleti/> (Erişim Tarihi: 15.10.2024).

Etimoloji Sözlük, (2015). <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/feminist> (Erişim Tarihi: 22.10.2024).

EuroNews Haber, (2015).

<https://tr.euronews.com/2015/08/25/katrina-kasirgasi-nin-uzerinden-10-yil-gecti> (Erişim Tarihi: 29.10.2024).

EuroNews (2022). <https://tr.euronews.com/green/2022/11/06/iklim-degisikligi-nedir-etkileri-> (Erişim Tarihi: 22.10.2024).

Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri, (2015).

<https://www.gaib.org.tr/tr/yesil-mutabakat/yesil-sozluk/iklim-adaleti-131.html> (Erişim Tarihi: 25.10.2024).

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), (2015).

https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/05/SYR_AR5_FINAL_full_wcover.pdf (Erişim Tarihi: 22.11.2024).

İklim Haber, (2023). <https://www.iklimhaber.org/iklim-cyleminde-kadin-iklim-adaletiolmadan> (Erişim Tarihi: 12.11.2024).

Time Dergisi, (2019). <https://time.com/5626806/eunice-foote-women-climate-science/> (Erişim Tarihi: 12.11.2024).

Türk Dil Kurumu (TDK), <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.11.2021).

Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü (IIED), (2013).

<https://pubs.iied.org/pdfs/17170IIED.pdf> (Erişim Tarihi: 23.11.2024).